

6. *Олейник, В. В.* Технологическое обеспечение процесса создания полнотекстовых ресурсов для электронной библиотеки на базе информационной системы T-LIBRA / В. В. Олейник, О. В. Баркова // Документоведение. Библиотечное знание. Информационная деятельность: проблемы науки, освіти, практики : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 20–22 трав. 2008 р. / М-во науки і освіти України, М-во культури і туризму України, Держ. акад. керівних кадрів культури і мистецтв, Ги-т держ. управління та інформ. діяльності. – К., 2008. – С. 129–131.

7. *Слободяник, М.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. Слободяник ; НАН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. – К. : [б. в.], 1995. – 368 с.

8. *Ярошенко, Т.* Управління колекціями електронних журналів: нова роль бібліотек у створенні інформаційного освітньо-наукового простору України / Т. Ярошенко // Бібл. планета. – 2005. – № 5. – С. 14–18.

УДК 02:316.324.8

Л. Г. Петрова, *д-р пед. наук, професор, зав. кафедри книгознавства та видавничої діяльності КНУКіМ*

РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються проблеми переорієнтації сучасної бібліотеки на нові пріоритети діяльності, що зумовлюють потребу вибору певної стратегії розвитку, спрямованої не лише на ефективне використання накопичених інформаційних ресурсів, інформаційних технологій та створення нових інформаційних продуктів і послуг, але й на реалізацію соціальних функцій, спрямованих на сприяння освіти шляхом доступу до інформації та знань. Зазначено, що роль бібліотеки буде зростати, як соціально важливого наукового і суспільного центру, який поєднує можливості інформаційно-інтелектуальної та соціально-педагогічної систем в інформаційному суспільстві.

Ключові слова: *інформація, знання, процеси інформатизації, інформаційне суспільство, бібліотечно-інформаційні ресурси, інформаційні технології.*

Глобальні процеси інформатизації та перехід України до ринкової економіки зумовив прийняття бібліотекою нової моделі функціонування як інформаційно-інтелектуальної системи та

господарюючого суб'єкта, власника значних інформаційних ресурсів, виробника бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг. Переорієнтація діяльності на широке використання накопичених бібліотечно-інформаційних ресурсів, активне їх поповнення і використання з метою задоволення нових інформаційних потреб користувачів, а також упровадження у практику нового господарського механізму стало свідченням вибору бібліотеками оновленої відповідно до сучасних вимог стратегії розвитку.

У нових політичних, економічних і техніко-технологічних умовах почали розвиватися сучасні соціальні ролі і функції бібліотеки, зросло її значення як важливої соціально-педагогічної інституції системи. Звичайно, бібліотека завжди була тісно пов'язана із системою освіти. Але в інформаційному суспільстві саме освіта стає головним фактором розвитку виробничих сил і формування так званої «економіки знань». Характерна для індустріального суспільства відносна правова рівність щодо матеріального благополуччя в інформаційному суспільстві доповнюється вимогою рівності в доступі до інформації й можливості одержати освіту.

Бібліотеки утворюють інформаційну інфраструктуру, без ефективного використання ресурсів якої стає неможливим розвиток України як інформаційної цивілізованої держави. Адже відомо, що в інформаційному суспільстві стратегічним ресурсом є інформація і знання, що зумовлює інтелектуальний розвиток і творчий потенціал людини. І саме бібліотеки в цих умовах виконують високу цивілізаційну місію, забезпечуючи потреби в інформації і знаннях не тільки емпіричних, накопичених протягом історії людства, але й енциклопедичних, систематизованих, продуктованих.

Досить поширеним є підхід до сучасної бібліотеки як до насамперед інформаційної системи, де її головна функція визначається як інформаційна. Справді, накопичення і використання інформаційних ресурсів є вирішальним чинником соціально-економічного прогресу країни. Проте зростання обсягу інформації та її накопичення у фондах бібліотек як на традиційних, так і електронних носіях, а відповідно і «всеїдне» її використання, потребує суттєвого вдосконалення роботи із читачем, аби полегшити йому доступ саме до таких документів, які сприятимуть його інтелектуальному, освітньому, культурному і естетичному розвитку. Всесвітня мережа Інтернет, на думку багатьох учених, в тому вигляді, якою вона

сьогодні є, може вщент знищити теоретичне мислення і класичну освіту. Вона є реальною загрозою духовним і моральним основам певних незахищених груп населення і, в першу чергу, молодого покоління. На цю небезпеку неодноразово вказував директор Книжкової палати України М. І. Сенченко.

Сучасні молоді люди досить безсистемно і хаотично сприймають велику кількість інформації. Вони отримують можливість замість виконання творчих самостійних завдань «скачувати» готову інформацію, що призводить до втрати інтересу, навичок самостійної роботи. З одного боку, зростає ерудованість дітей, молоді, але стає все менше продуктивно творчих особистостей.

Бібліотека з її досвідом відбору і систематизації інформації повинна брати участь у формуванні інформаційного простору користувача, виховувати його інформаційну культуру, що, передусім, передбачає високу вимогливість у виборі справді якісних й інформативних документів. У зв'язку із зазначеним, важко переоцінити особливу роль бібліотек для дітей, шкільних та інших освітянських бібліотек у сучасному суспільстві. Разом із тим техніко-технологічна модернізація бібліотек, застосування новітніх комунікативних засобів дозволяє значно розширити можливості обслуговування користувачів: прискорити пошук інформації, розширити діапазон діяльності бібліотеки – отримати інформацію із віддалених джерел.

Зазначене підвищує роль бібліотек як надважливої соціально значущої інституції, яка покликана забезпечити доступність інформації для всіх верств населення. Розвиток інформаційних технологій та електронних інформаційних ресурсів зумовили народження нового поняття – електронна бібліотека. Науково-технічний прогрес, упровадження комп'ютерної техніки в практику бібліотеки змінили її інформаційну культуру.

Отже, соціальні акценти діяльності бібліотеки ініціюються сучасним рівнем розвитку суспільства та визначають соціальне замовлення на сприяння загальнокультурній і професійній освіті, що зумовлює формування людини як висококваліфікованого фахівця і соціально компетентної особистості. Соціальна компетентність проявляється в моральних якостях та професійних знаннях людини. Тому значення сучасної бібліотеки як соціально-

педагогічної інституції, що сприяє удосконаленню і людини, і прогресу людства, в інформаційному суспільстві зростає.

Новий суспільний устрій суттєво вплинув на пріоритети у бібліотечній сфері, поставивши в центрі уваги забезпечення сучасних потреб користувачів у бібліотечно-інформаційних продуктах і послугах. На цьому шляху бібліотеки почали вирішувати питання ефективності використання наявних інформаційних ресурсів, розширювати бібліотечно-інформаційні послуги, застосовувати сучасні інформаційні технології, забезпечувати нові напрями діяльності кваліфікованими фахівцями, долаючи при цьому об'єктивні, а іноді й суб'єктивні труднощі. Істотно змінилися практично всі аспекти діяльності бібліотеки: ідеологічно-світоглядний (відмова від місії ідеологічного закладу і прийняття цивілізаційної, інформаційно-інтелектуальної, гуманістичної місії, соціально-економічних та інформаційно-освітніх пріоритетів), фінансово-економічний (пошук і залучення додаткової фінансової підтримки, впровадження ринкових засад в організацію обслуговування користувачів, поява певних можливостей комерційної діяльності), адміністративно-правовий (відхід від адміністративно-командних методів, зростання ролі регіональних повноважень, становлення бібліотеки як суб'єкта господарської діяльності і суб'єкта права, прийняття нових норм права, правовідносин та актів реалізації цих прав), техніко-технологічний (широке впровадження нових технічних засобів та інформаційно-комунікаційних технологій). На зміну макроекономічному підходу, сутність якого полягала в державному регулюванні більшості процесів у бібліотечній сфері, почав застосовуватися мікроекономічний підхід, який дозволяє дослідити поведінку окремих елементів і структур, їх взаємодію, інтеграцію та диференціацію.

Отже, на сучасному етапі бібліотеку розглядають як специфічну економічну одиницю і господарюючий суб'єкт. Вона сама обирає сукупність засобів і методів, за допомогою яких здійснює вибір найоптимальнішого використання ресурсного потенціалу для досягнення максимального задоволення потреб у відповідних послугах і продукції, а також економічного балансу бібліотечного обслуговування, тобто пропорційності між видами запропонованих послуг та продукції, ресурсними витратами й кінцевим результатом. Цей підхід дозволяє предметно аналізувати стан бібліотечної

діяльності з урахуванням специфіки мікросередовища конкретної бібліотеки та обирати власну стратегію розвитку, яка забезпечує раціональність, цілеспрямованість і продуктивність діяльності бібліотеки.

Таким чином, поширюється розуміння сутності сучасної бібліотеки як некомерційної організації у формі фінансованого державою закладу, що має певну господарську самостійність і право приймати організаційні та економічні рішення, тобто має реальні можливості організації своєї діяльності як суб'єкта господарювання [3].

Звичайно, варто проаналізувати ефективність наявних організаційно-управлінських структур і правових засад бібліотечної діяльності, стан фінансової і господарської діяльності, можливості техніко-технологічного забезпечення і ресурсного потенціалу, засоби задоволення бібліотечно-інформаційних потреб сучасних користувачів. На жаль, поки що поза увагою дослідників залишається системна реалізація нових економічних можливостей бібліотеки як суб'єкта господарювання з накопиченим нею базовим ресурсним потенціалом, як економічної одиниці, що адаптується, трансформується та органічно інтегрується в сучасне соціально-економічне середовище. Під впливом макросередовища сучасна бібліотека змінює пріоритети діяльності відповідно до соціокультурних та інформаційних потреб суспільства, застосовує нові підходи до комплектування власних документних фондів, активно впроваджує у практику нові сервісні форми обслуговування користувачів, збільшує і поновлює асортимент бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг. Зазначимо, що всі напрями формування сучасної української бібліотеки здійснюються під впливом глобальних цивілізаційних процесів розвитку: державотворення, інформатизації і переходу до ринкової економіки.

Перший процес визначає національну специфіку та якісну характеристику бібліотеки в контексті розбудови демократичної незалежної України. Другий – розширює інформаційний потенціал бібліотеки, забезпечує широкий доступ користувачів до інформації та сприяє їхньому інтелектуальному розвитку. Це – безпосереднє реагування на нові економічні відносини, які зумовлюють потребу розвитку ринкових механізмів. Отже, перед бібліотекою, і, в першу чергу, перед її керівником, постає стратегічне економіко-управлінське завдання: побудова ринково орієнтованого

господарського механізму, здатного забезпечити функціонування в нових умовах. Пріоритетним у ході виконання цього завдання є визначення оптимальних варіантів використання наявних бюджетних коштів та пошук перспективних джерел додаткового фінансування, насамперед, для поповнення власних документних фондів. Розв'язання цієї проблеми неможливе без широкого впровадження і використання сучасних інформаційних технологій [4]. В умовах інформатизації суспільства значно зростає роль бібліотеки в реалізації глобальних інформаційно-комунікаційних завдань, зокрема, у забезпеченні доступу до світової інформації та сприянні інтелектуалізації суспільства в новій суспільній системі. Проблеми розвитку культури, освіти, бібліотечної справи в період входження суспільства в інформаційний простір багатьма вченими розглядаються як найактуальніші. Варто погодитися з думкою фахівців, які на основі аналізу глибинних процесів у бібліотечній сфері доходять висновку, що перетворення в сучасній бібліотеці змінюють не тільки уявлення про неї широкого кола користувачів, але й трансформують саму парадигму її організації як системи.

В умовах ринкової економіки зростає значення взаємодії таких напрямів діяльності бібліотеки, як накопичення, збереження і використання документних фондів, виробництво бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг, організація праці персоналу, управління. Вдале управління документними фондами забезпечує зростання базового ресурсного потенціалу бібліотеки, на основі якого створюються необхідні користувачу бібліотечно-інформаційні продукти і послуги.

Організація виробництва продуктів і послуг передбачає створення в бібліотеці відповідної функціонально-технологічної системи, здатної надійно і ефективно використовувати наявний ресурсний потенціал, нові техніко-технологічні можливості. Організація персоналу – цілеспрямована система заходів зі створення умов для високопродуктивної, ефективної, творчої та ініціативної праці. Хоча варто враховувати, що сучасні можливості організації праці колективу обмежуються фінансовим, економічним, техніко-технологічним станом конкретної бібліотеки. Втім, саме успішне управління сприяє взаємодії і посиленню позитивного впливу цих факторів для досягнення найкращої технологічної і економічної ефективності у бібліотечній діяльності. Такий підхід до розгляду є

перспективним для оцінювання наявного стану сучасної бібліотеки та уявлення про подальші тенденції й можливості її розвитку.

Нагромадження, збагачення та ефективне використання бібліотечно-інформаційних ресурсів, які є базою для створення якісного інформаційного потенціалу бібліотеки на новій техніко-технологічній та інтелектуально-виробничій основі, є важливою складовою для організації її діяльності як суб'єкта господарювання. Перехід бібліотеки на нові умови функціонування визначив і викликав позитивні зрушення, зокрема використання наявних ресурсних можливостей, створення як традиційних, так і нових електронних продуктів і послуг, тематичних, фактографічних, повнотекстових баз даних, упровадження додаткових платних послуг з орієнтацією на індивідуальні потреби користувачів, розвиток корпоративної діяльності, спонсорства і меценатства. Одночасно виявилися і негативні риси. Це – подекуди неухвалене ставлення владних органів як державного, так і регіонального рівнів до фінансового забезпечення як традиційного комплектування фондів, так і освоєння нового інформаційного ресурсу шляхом упровадження техніко-технологічних новацій, використання Інтернету для надання доступу до віддаленої інформації. Проблему загострили недосконалість законодавчої бази правового регулювання процесу отримання бібліотекою нових видань, суб'єктивна складність адаптації бібліотек до нових умов господарювання та поповнення своїх ресурсів, комерціалізація закладів книговидавничої сфери і системи книгорозповсюдження тощо. Становище, що склалося, зумовило необхідність осмислення економічних аспектів зберігання, створення, використання і перерозподілу бібліотечно-інформаційного ресурсу, аналізу наявних ресурсних можливостей, виявлення резервів, пошуку перспективних напрямів розвитку та нетрадиційних засобів забезпечення його поповнення. Стратегічним завданням для бібліотеки стало створення такого механізму діяльності, який би дозволив їй функціонувати на базі наявного ресурсного потенціалу в умовах обмеженого і нестабільного фінансування. Бібліотека має органічно інтегруватися в сучасне соціально-економічне середовище, створити систему стабільного поповнення власного фонду та перетворення його на потужний інформаційний потенціал, здатний забезпечити динамічні потреби сучасного користувача. Специфіка

бібліотеки полягає в особливостях ресурсного потенціалу. Ресурс – це «засіб, яким можна скористатися», а потенціал – «сукупність наявних засобів, що можуть бути використані». Підхід до бібліотечно-інформаційного ресурсу як до економічної категорії має важливе значення для його раціонального використання в умовах обмежених можливостей бібліотеки та необхідності забезпечення суснільних потреб. Проте, на думку фахівців, головний парадокс наявної системи бібліотечно-інформаційних ресурсів полягає в тому, що її потенціал часто сутнісно не пов'язаний з дійсним світом, в якому перебуває користувач. Вирішення цієї проблеми потребує новітніх підходів у методичному забезпеченні, застосування стратегічного планування на базі маркетингових досліджень, але знову-таки воно можливе за умови покращання фінансування.

Отже, бібліотечно-інформаційні ресурси, як успадковані інтелектуальні продукти людської цивілізації, визначають реальні можливості бібліотеки щодо забезпечення сучасних потреб користувача та висувають перед системою її управління такі завдання:

- удосконалення структури та форм зберігання фондів і відтворення одиниць зберігання відповідно до реальних потреб користувачів на основі сучасних технологічних засобів;
- радикальне вдосконалення якості інформаційних ресурсів, прискорення процесу накопичення фондів шляхом інтенсифікації традиційних і використання нетрадиційних джерел фінансування та корпоративно-партнерської діяльності; оптимізація видового складу фондів, створення необхідної матеріально-технічної бази;
- створення нового економічного механізму аналітичного і змістовного збагачення фондів, їхнього перетворення на потужний інформаційний потенціал бібліотеки. Що таке «аналітичне збагачення фондів»? Це: широке підключення до Інтернету бібліотек різних рівнів і форм підпорядкування, розвиток сучасних електронних інформаційних ресурсів в українському сегменті Інтернету;
- організація ефективної системи використання інформаційного потенціалу бібліотеки шляхом розширення репертуару послуг і дотримання принципу загальнодоступності інформаційних ресурсів, не оголошених державною або комерційною таєм-

ницею, можливості одержання користувачами різноманітних бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг.

Виконання цих завдань можливе лише з урахуванням того, що бібліотечно-інформаційний ресурс має вартість і є повноцінним об'єктом суспільно-правових та економічних (товарно-грошових) відносин. Для виконання суспільного призначення бібліотеки необхідним стає забезпечення органічного поєднання всіх елементів розвитку бібліотечно-інформаційного ресурсу: його нагромадження, збагачення і використання для створення такого інформаційного потенціалу, який спроможний сприяти інтелектуалізації, гуманізації, соціалізації особистості, а також зростанню її економічного добробуту [5].

Виконання бібліотекою завдань виробництва та реалізація інформаційних продуктів і послуг є неможливими без глибокої діагностики усіх компонентів її наявного ресурсу: інформаційного, матеріально-технічного, фінансового, кадрового. У цьому контексті набуває особливого значення ринкова концепція розвитку бібліотеки як малої економічної системи, де аналіз та оцінка наявного ресурсу виступають як певний організаційно-економічний цикл діяльності, що дозволяє визначити перспективний набір інформаційних продуктів і послуг та можливості їх безпосереднього створення.

Разом із тим соціальний інститут «бібліотека», динамічно розвиваючись, адаптуючись до нових умов організації діяльності, концептуально переорієнтовуючись на нові пріоритети розвитку, зберігає своє основне призначення – кумуляцію духовно-соціальних надбань людства та наступну їх ретрансляцію. У сучасному інформаційному суспільстві бібліотека не повинна звужувати свою діяльність тільки до забезпечення інформаційної функції, надання бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг. Вона повинна стати науковим і культурним центром, акумулювати соціально-культурні, соціально-педагогічні, інформаційно-інтелектуальні, духовні і моральні відносини в широкому розумінні «людина – суспільство», «людина – увесь світ».

ЛІТЕРАТУРА

1. Акулич, Ю. В. Новые требования ИФЛА к библиотечно-информационному образованию / Ю. В. Акулич // Библиотековедение. – 2003. – № 2. – С. 20–23.

2. Баніна, М. Кваліфікація фахівця бібліотечної справи / М. Баніна // Вісн. Книжк. палати. – 2002. – № 2. – С. 34–37.

3. Петрова, Л. Г. Бібліотека в умовах суспільно-економічних змін / Л. Г. Петрова. – К. : НПБ України, 2003. – 302 с.

4. Петрова, Л. Г. Сучасні технології вищої бібліотечно-інформаційної освіти / Л. Г. Петрова. – К. : НПБ України, 2005. – 68 с.

5. Чачко, А. С. Современная библиотека в процессе трансформаций : монография / А. С. Чачко. – К. : [б. и.], 2003. – 140 с.

УДК 379.8.014.3

Г. П. Пустовіт, *д-р пед. наук, професор, учений секретар Відділення теорії та історії педагогіки АПН України*

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА І ВИХОВАННЯ В СУЧАСНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ВИМІРАХ

У статті висвітлено актуальні питання модернізації національної системи освіти загалом й актуальні питання реформування змісту позашкільної освіти зокрема, яка визначально орієнтована на вільний вибір особистістю форм і методик навчально-виховної діяльності.

Ключові слова: *позашкільна освіта і виховання, зміст освіти і виховання, типологія позашкільних закладів.*

Модернізація національної системи освіти здійснюється сьогодні у контексті оновлення загальноєвропейських і світових гуманістичних освітніх парадигм і пов'язана з визнанням значущості знань як рушійної сили суспільного прогресу та добробуту. Ці зміни стосуються створення нових освітньо-виховних моделей, перегляду змісту навчально-дидактичних матеріалів, форм і методів навчання і виховання молодого покоління. Набуття молоддю знань, інтелектуальних умінь і практичних навичок, їх трансформація на досвід нізнання навколишнього світу, пошук свого власного місця в ньому стає можливим за умови обґрунтування і розробки сучасних методологічних основ освіти і виховання учнів. Розв'язання цієї проблеми особливо актуалізується в контексті визначення теоретичних засад розвитку освіти і виховання учнів у вільний від навчання в загальноосвітній школі та інших навчальних закладах час, зокрема у позашкільних навчальних закладах, зміст освіти і виховання в